

УДК 316.7

Л. А. ЛЯПІНА

МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМ ЯК СТРАТЕГІЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ: СУЧАСНИЙ СОЦІОГУМАНІТАРНИЙ ДИСКУРС

У статті здійснено систематизацію та узагальнення основних підходів до сутності й змісту мультикультуралізму, що існують у сучасному вітчизняному соціогуманітарному дискурсі. Виокремлено декілька теоретичних проблем у спробах осмислити можливі «про» та «контра» мультикультурального проекту, а саме: множинність трактування цього поняття; виокремлення основних характеристик мультикультуралізму; наліз його моделей; розуміння цінності мультикультуралізму як стратегії національного розвитку сучасної української держави.

Ключові слова: мультикультуралізм, соціогуманітарний дискурс, поліетнічність, інтегральний мультикультуралізм, культура.

Визначальною характеристикою сучасного світу є культурне розмаїття, значущість якого в подальшому буде лише зростати. Глобальний світ, який опинився перед обличчям принципово нових викликів, усе глибше занурюється в ситуацію, коли наростають суперечності та невизначеність. Сучасні національні суспільства розвиваються в умовах глобальної інтеграції, поглиблення взаємодії культур, стрімкого зростання міжкультурних комунікаційних процесів за одночасного посилення факторів, що призводять до диференціації соціумів у ході політичних і соціально-економічних трансформацій. Тому до уваги науковців усе частіше потрапляють питання адаптації, акультурації, інтеграції, з одного боку, та диференціації, етнокультурного розшарування, етнізації соціальних відносин, міжетнічної напруженості – з іншого.

Суперечливий вплив цих процесів на суспільний розвиток зумовлює необхідність розв'язання багатокультурними суспільствами низки стратегічних завдань, зокрема таких, як: збереження й розвиток усіх культурних складових соціуму; підтримка культурного розмаїття як фактора протидії наслідкам глобалізації; вирішення міжкультурних суперечностей шляхом реалізації рівноправного діалогу між сторонами конфлікту; консолідація суспільства навколо спільних для всієї нації цінностей. Однією з альтернативних стратегій суспільного розвитку, спрямованих на вирішення зазначених вище проблем, є мультикультуралізм, основним принципом якого є «гармонійне співіснування різноманітних культурних та етнічних груп у плюралістичному суспільстві» [18, с. 244]. Все це зумовлює актуальність та необхідність наукового дискурсу щодо переосмислення ролі, значення й перспектив мультикультуралізму в контексті глобалізованого світу. Соціологічна рефлексія концепції мультикультуралізму актуалізується також необхідністю пошуку нових векторів розвитку сучасного світу в умовах

глобалізації, виробленню оптимальних моделей міжкультурного співжиття та співіснування, що відповідають імперативам і викликам сучасності.

Проблема мультикультуралізму є надзвичайно гострою й для сучасної України в контексті дискусій про співвідношення минулого, сучасного та пріоритетів майбутнього, полікультурності суспільства, взаємозв'язку між потребою актуалізації культурних традицій і модернізації всіх сфер суспільно-політичного життя, євроінтеграції та викликів глобалізації, потреби зміни екологічної парадигми буття суспільства, взаємоузгодження різновекторних ціннісних орієнтацій населення держави, подолання синдрому «розколотого суспільства» тощо.

Активні дослідження проблеми мультикультуралізму в зарубіжних соціальних науках почалися наприкінці ХХ ст. Зокрема, розвиток теорії мультикультуралізму у своїх працях досліджували такі зарубіжні вчені, як З. Бауман, Р. Бернстайн, С. Бенхабіб, А. Борисов, М. В'євіорка, Н. Глейзер, Е. Гідденс, Л. Дробіжева, У. Кимліка, Р. Ле Коадик, Ч. Кукатас, О. Куроп'ятник, А. Ліпкін, В. Малахов, Л. Нізамова, Е. Паін, Б. Парекх, Ч. Тейлор, Г. Терборн, В. Тишков, М. Тлостанова, М. Уолцер, Ю. Габермас та ін. У вітчизняному соціогуманітарному дискурсі проблема мультикультуралізму стала актуальною в останні десять – п'ятнадцять років. Одним з перших поштовхів для такого дискурсу став вихід у світ у 2001 р. книги канадського дослідника Вілла Кимлічки «Лібералізм і права меншин» [7]. Учений відстоює «жорсткий» варіант мультикультуралізму, суть якого полягає в тому, що мультикультурна держава повинна дотримуватися групової диференціації прав і забезпечувати культурним меншинам особливий захист [11, с. 24].

Ще одним теоретичним підґрунтям для українського наукового дискурсу мультикультуралізму слугувало видання у 2004 р. у перекладі українською англomовного твору відомого канадського соціального філософа Чарльза Тейлора «Мультикультуралізм і “Політика визнання”» [15], де, постаючи прибічником концепції компромісного мультикультуралізму, автор поєднує поняття «визнання» з поняттям «мультикультуралізм» на тій підставі, що визнання самобутніх культурних особливостей різних людей можливо лише в суспільствах, що культивують полікультурні цінності. Дослідник вважає, що таке визнання є новою людською потребою, і допускає, що всі члени сучасних суспільств очікують визнання [8, с. 31–32].

Як результат обговорення зазначеної праці у 2005 р. вийшла одна з перших в Україні колективна монографія «Концепція мультикультуралізму» за редакцією О. Гомілка [10], де українські соціальні теоретики в контексті аналізу теоретичної спадщини Ч. Тейлора намагалися осмислити феномен мультикультуралізму. Тут, зокрема, М. Поповичем були виявлені витоки мультикультуралізму, М. Култаєва розглянула мультикультуралізм та його альтернативи, В. Козловський проаналізував мультикультуралізм як вимір нового нігілізму в контексті «кінця історії», С. Дрожжина досліджувала мультикультуралізм як концептуальну модель розуміння сучасно-

го соціуму, у свою чергу, О. Ярошем були простежені межі толерантності в контексті мультикультуралізму тощо.

Сьогодні в українському соціогуманітарному дискурсі існує значний плюралізм у класифікації мультикультуралізму та визначенні його змісту. Такі вітчизняні дослідники, як А. Бандурка, Є. Бистрицький, Д. Вовк, Н. Висоцька, В. Горський, С. Дрожжина, О. Калакура, В. Козловський, А. Колодій, С. Кримський, М. Култаєва, Т. Литвин, С. Остапенко, М. Попович, С. Пролєєв, М. Ручка, М. Шульга, О. Ярош, К. Яценко та інші, уже сформували певні підходи до розуміння теорії та практики мультикультуралізму. Проте, як зауважує А. Колодій, поки що ми не маємо системних досліджень із цього питання, а трактування його політиками та навколополітичними аналітиками є переважно на публіцистичному рівні [9]. Має місце й процес «дроблення» як наукових зусиль, так і проблематики дослідження. Більшість науковців торкаються окремих аспектів цього суспільно-політичного явища чи соціального феномену (етичні, мовні проблеми, місце в освітньо-виховній діяльності тощо) і мало хто комплексно досліджує мультикультуралізм.

Мета статті – систематизація та узагальнення підходів, що існують у сучасному вітчизняному соціогуманітарному дискурсі мультикультуралізму.

Серед теоретичних проблем, які постають перед вітчизняними дослідниками – соціологами, філософами, політологами, культурологами – в їх спробах осмислити можливі «про» та «контра» мультикультурального проекту, можна виокремити як найбільш значущі такі.

Перше. Це множинність трактування поняття «мультикультуралізм». Аналіз літератури з вищезазначеної проблеми свідчить, що в соціогуманітарній науці досі відсутнє єдине, загальновизнане розуміння цього поняття. Розмаїтість інтерпретацій мультикультуралізму пояснюється тим, що цей феномен перебуває в епіцентрі різних теоретико-методологічних підходів щодо осмислення питань взаємодії культур [11, с. 8]. Багатомірність соціокультурної реальності не може не позначатися на розумінні сутності мультикультуралізму, що має своїм наслідком досить неоднозначне його змістовне визначення. Як слушно наголошує М. Глостанова, «поняття мультикультуралізму стало сьогодні “гумовим” терміном, яке уособлює низку, як правило, суперечливих тенденцій і явищ, оскільки кожен із дослідників, звертаючись до вивчення цього феномену, вкладає в нього, по суті, свій зміст» [16, с. 98].

У вітчизняному соціогуманітарному дискурсі сутності мультикультуралізму можна виділити, зокрема, два основних підходи. З одного боку, досліджувана категорія ототожнюється з багатокультурністю, тобто мультикультуралізм трактується як демографічно-описове явище, що констатує наявність у суспільстві чи державі етнічно або расово різноманітних суб'єктів [13, с. 111]. Саме такий підхід дозволяє відомому соціологу М. Шульзі стверджувати, що в «нашій країні мультикультуралізм існує

вже сотні років» [17, с. 26], і вбачати в останньому «механізм» стабілізації суспільства, розвиток його багатоманітності на основі рівності прав національної більшості та культурних меншин. Представником цього підходу постає й М. Култаєва, яка зазначає, що ідея мультикультуралізму тісно пов'язана з ідеєю і дійсністю мультикультурного суспільства [15, с. 30].

З іншого боку, мультикультуралізм здебільшого розуміють як «величезний за змістовим наповненням ідеологічно-практичний комплекс, що складається як з об'єктивних явищ, так і з суб'єктивних тлумачень» [16]. Таке трактування знаходимо, зокрема, у працях української дослідниці С. Дрожжиної, яка характеризує мультикультуралізм і як стан, і як процеси, і як погляди, і як політику культурно неоднорідного суспільства, що орієнтовані на свободу вираження культурного досвіду, визнання культурного різноманіття; як культурний, політичний, ідеологічний, релігійний плюралізм, визнання прав меншин на суспільному та на державному рівнях. Відповідно, вчена інтерпретує мультикультуралізм не лише як терпимість щодо культурного різноманіття, а і як вимогу законодавчого визнання прав расових, релігійних та культурних груп.

Тотожне тлумачення мультикультуралізму наводить і політолог А. Колодій, яка трактує мультикультуралізм як принцип етнонаціональної, освітньої, культурної політики, що визнає й підтримує право громадян зберігати, розвивати та захищати всіма законними методами свої (етно)культурні особливості, а державу зобов'язує підтримувати такі зусилля громадян [9, с. 14].

Друге. У вітчизняному соціогуманітарному дискурсі мультикультуралізму знаходимо також спроби виокремлення його основних характеристик. Так, наприклад, С. Бондарук до найголовніших рис мультикультуралізму зараховує такі: мовний чи етнокультурний плюралізм, відкритість культури для сприйняття впливів з боку інших культур, подолання ізоляції та самоізоляції, постійна міграція населення, територіальна та світоглядна, релігійна, плюралізм, віротерпимість тощо [2, с. 25–29]. У свою чергу, на думку української дослідниці А. Гордієнко, в основі мультикультуралізму закладено три основоположних принципи: визнання державою культурного плюралізму як важливої характеристики громадянського суспільства; усунення перешкод, які заважають соціалізації маргінальних культурних груп, та підтримка відтворення й розвитку різноманітних культур [5, с. 17–20].

Третє. Ще одним напрямом у вітчизняному соціогуманітарному дискурсі мультикультуралізму є теоретичний аналіз його моделей. Зокрема, С. Дрожжина та Ю. Савельєв постають прихильниками «жорсткого» мультикультуралізму. Науковці вважають, що суспільство може бути мультикультурним лише за умови забезпечення державою рівних прав та свобод для представників усіх груп. А. Колодій, беручи до уваги недосяжність етнокультурної асиміляції з внутрішніх причин та її небажаність з глобальних і суто гуманістичних міркувань, пропонує розглядати модель

«інтегрального мультикультуралізму» як найприйнятнішу для етнокультурної політики в Україні. Ця позиція обґрунтована тим, що такий мультикультуралізм «згладжує суперечності і сприяє порозумінню, визнає актуальність для молодих національних держав перевіреного принципу: одна держава – одна домінуюча соціетальна культура», а відтак він може бути прийнятний як «орієнтир етнополітики для посткомуністичних суспільств, у тому числі й України, які змушені поєднувати завдання модерної і постмодерної епох» [9, с. 10]. Власне, запропонована А. Колодій модель вимагає від членів мультикультурного суспільства заявити про себе внесками у побудову спільного блага.

І, нарешті, ще *одним цікавим моментом* у соціокультурному дискурсі мультикультуралізму є розуміння цінності останнього як стратегії національного розвитку України. Як влучно зазначає український дослідник Д. Вовк, в Україні мультикультуралізм «розглядається як ускладнюючий чинник в усвідомленні завдань розвитку української державності. Проте орієнтація у світовому соціокультурному просторі вимагатиме визначення позиції України щодо мультикультуралізму як політико-ідеологічного та теоретичного конструкта, як елемента логіки постмодерну» [3, с. 50].

Серед українських науковців також, як у попередніх дискусіях, не існує універсального визнання цінності мультикультуралізму. Так, О. Батіщева зазначає, що «поширення дискурсу мультикультуралізму обумовлює послаблення ролі культури титульної нації». На думку дослідниці, в умовах «послаблення ролі культури титульної нації через поширення дискурсу мультикультуралізму» державна культурна політика має «підкреслити важливість національного стилю життя», а «...передумовою успіху нової національно-культурної ідентичності є цілісність мовного середовища», тому застосування єдиної державної мови О. Батіщева вважає «пріоритетом державної культурної політики в умовах глобалізації» [1, с. 16]. Тобто, як бачимо, ідеться про повернення до неоконсерватизму як засобу долання недоліків глобалізації та уніфікації. Тут висловлюється крайня негативна позицію щодо застосування принципу «мультикультуралізму» в українській політиці. Така позиція збігається з посиленням скепсису в Європі щодо стратегії мультикультуралізму. Держава втручається в культурну політику, у сферу прав особистості щодо культурного вибору, що однозначно визначає негативні тенденції для популяризації концепції мультикультуралізму в Україні за умов становлення такої позиції як державної [22, с. 62]. Проте, на думку автора статті, на сучасному етапі вибір власної оптимальної моделі мультикультуралізму неможливий без урахування декількох умов, а саме: якщо визнання державою культурного різноманіття не буде загрожувати її територіальній цілісності та національній безпеці; якщо відбуватиметься подальший розвиток демократії та громадянського суспільства, що забезпечить захист прав людини; якщо будуть створені нові можливості для розвитку культури не тільки меншостей, але й більшості, тобто титульного етносу. В ідеалі, модель мультикультуралізу-

му в Україні має стати новою соціополітичною стратегією, що визначати-ме якісно нові засади організації соціального процесу, які базуються на тому, що особистість повинна бути вільною від негативних етнокультурних стереотипів і володіти розвинутих почуттям розуміння та прийняття інших культур.

Отже, підсумовуючи вищевикладене та визнаючи теоретичну й практичну значущість попереднього наукового доробку, потрібно наголосити на недостатній розробленості мультикультурної проблематики у вітчизняних наукових студіях. Зокрема, бракує розвідок, присвячених вивченню сучасних теоретичних моделей мультикультуралізму та можливості їх практичної реалізації з метою вирішення проблем культурного розмаїття в сучасному українському суспільстві. Дискусії, пов'язані з визначенням сутності та оцінкою перспектив мультикультуралізму, тривають; односторонніх відповідей і єдиної моделі не існує, і це можна оцінювати як необхідність та можливість розширення дискусійного поля.

Список використаної літератури

1. Батіщева О. С. Державне управління розвитком національної культури в умовах глобалізації : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. Львів, 2007. 20 с.
2. Бондарук С. О. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні. *II Міжнар. наук. конф., 2002 р., 24–26 травня, м. Одеса* / укл. Л. Марголіна. Київ : Ай Бі, 2003. С. 325–334.
3. Вовк Д. О. Мультикультуралізм як проблема ідеологічного вибору в Україні: конфлікт логіки «модерну» з «постмодерністською» риторикою. *Актуальні проблеми політики* : зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (гол. ред.), Л. І. Кормич (заст. гол. ред.), Ю. П. Аленін та ін. ; МОН України; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2013. Вип. 48. С. 50–58.
4. Висоцька Н. Концепція мультикультуралізму і питання естетики. *Питання літературознавства*. 2009. Вип. 77. С. 110–121.
5. Гордієнко А. В. Концепція мультикультуралізму в сучасному науковому дискурсі. *Наукові праці. Серія: Політологія*. Миколаїв : Вид-во ЧНУ імені Петра Могили, 2012. Вип. 116. С. 17–20.
6. Дрожжина С. В. Теоретичні аспекти мультикультуралізму. URL: http://www.rusnauka.com/4_SND_2009/Economics/40530.doc.htm (дата звернення: 10.08.2018).
7. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин / Вілл Кимлічка / пер. з англ. Р. Ткачук ; гол. ред. і автор передм. Дж. Перліне ; наук. ред. І. Лизогуб. Харків : Центр Освітніх Ініціатив, 2001. 176 с.
8. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. *Агора*. 2008. С. 5–14. Випуск 6: Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки. URL: <http://political-studies.com/?=578> (дата звернення: 10.08.2018).
9. Колодій А. Доктрина мультикультуралізму: перспективи модифікації у нових державах із неконсолідованими націями. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 8. URL: <http://www.lvivacademy.com/visnik8/fail/Kolodij.pdf> (дата звернення: 10.08.2018)..
10. Концепція мультикультуралізму / за ред. О. Є. Гомілка. Київ : Стилос, 2005. 144 с.
11. Ляпіна Л. А. Концепція мультикультуралізму Вілла Кимліки. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження: методологія, теорія, методи»*. 2014. № 1122. С. 24–28.

12. Ляпіна Л. А. Мультикультуралізм як визнання: соціологічна концепція Чарльза Тейлора. *Вісник Одеського національного університету. Серія: Соціологія та політичні науки*. 2015. Т. 20. Вип. 2 (23). С. 26–33.

13. Наумкіна С. М., Соколов О. М. Мультикультуралізм як стратегія соціально-політичного розвитку сучасних європейських країн: позитивні та негативні прояви. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2014. № 2. С. 58–62.

14. Недюха М. П., Жарков В. О. Мультикультуралізм як поняття сучасної соціогуманітарної науки. *Мультикультуралізм як соціально-правове явище: виклики глобалізованого світу* / за ред. А. М. Подоляки. Київ : ТОВ «Арт-технологія», 2015. С. 4–28.

15. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання». Київ : Альтерпрес, 2004. 172 с.

16. Тлостанова М. В. Эра Агасфера, или Как сделать читателей менее счастливыми. *Иностранная литература*. 2003. № 1. С. 97–114.

17. Шульга М. Деякі питання українського мультикультуралізму. *Українське суспільство 1992–2012. Стан та динаміка змін: соціол. моніторинг* / за ред. В. Ворони, М. Шульги. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2012. С. 19–28.

18. Todd Roy. Multiculturalism. *Dictionary of Race and Ethnic Relations. Fourth Edition by Ellis Cashmore*. London ; New York : Taylor & Francis e-Library, 2003. P. 244–246. URL: <http://bookre.org/reader?file=757954> (дата звернення: 10.08.2018).

Стаття надійшла до редакції 29.08.2018.

Ляпина Л. А. Мультикультуралізм как стратегия межкультурного взаимодействия: современный социогуманитарный дискурс

В статье осуществлены систематизация и обобщение основных подходов к сущности и содержанию мультикультурализма, существующих в современном отечественном социогуманитарном дискурсе. Выделены несколько теоретических проблем в попытках осмыслить возможные «за» и «против» мультикультурального проекта, а именно: множественность трактовки данного понятия; выделение основных характеристик мультикультурализма; анализ его моделей; понимание ценности мультикультурализма как стратегии национального развития современного украинского государства.

Ключевые слова: мультикультурализм, социогуманитарный дискурс, полиэтничность, интегральный мультикультурализм, культура.

Liapina L. Multiculturalism as a Strategy of Intercultural Interaction: Modern Socio-Humanitarian Discourse

The article is presented the systematization and generalization of the main approaches to the essence and content of multiculturalism existing in the national socio-humanitarian discourse. The actuality of the study is that the determining characteristic of the modern world, including Ukrainian society, is the cultural diversity. So its significance will only grow in the future.

The author analyzed the latest researches and publications. The theoretical basis of the Ukrainian scientific discourse of multiculturalism was the translation into Ukrainian of English-language works by well-known Canadian social theorists, Villa Kimliki «Liberalism and the rights of minorities» and Charles Taylor «Multiculturalism and the policy of recognition» and the edition of the collective monograph «The Concept of Multiculturalism» edited by O. E. Gomilka in 2005.

In the article highlighted several of the following theoretical problems which Ukrainian researchers try to understand. There are «pro» and «contra» problems of a multicultural project.

For the first, the article demonstrated the multiplicity interpretations of multiculturalism concept. For the most part there are two positions. When multiculturalism is identified with polyethnicity. It means that we understand an interpretation of it as a demographic and

descriptive phenomenon. It states the presence of ethnically or racially diverse subjects in the society or state. We understand that as an ideological and practical complex that is interpreted not only as tolerance for cultural diversity, but also as a requirement for the legislative recognition of the racial rights, religious and cultural groups.

For the second, the main characteristics of multiculturalism. Among them: linguistic or ethnocultural pluralism, openness of culture to perceive influences from other cultures, overcoming isolation and self-isolation, constantly migrating population, territorial and ideological, including religious, pluralism, tolerance, etc.

For the third, the theoretical analysis of the multiculturalism models. Here we are find protection either «hard» or «integral» models. The first is providing the state with equal rights and freedoms for all representatives groups. The second is based on the principle of «one state – one dominant societal culture».

For the fourth, the understanding of the multiculturalism value as a strategy for the national development of the Ukrainian state at the present stage. It is possible taking into account several conditions. Among them: if the state's recognition of cultural diversity does not threaten its territorial integrity and national security; if further development of democracy and civil society will take place, which will ensure the protection of human rights; if new opportunities are created for the development of culture not only for minorities, but also for the majority (it means the titular ethnic group).

Ideally, the model of multiculturalism in Ukraine should become a new sociopolitical strategy that will define qualitatively new principles of the social process organization. It have to based on the fact that the person should be free from negative ethno-cultural stereotypes and possess the understanding of other cultures acceptance.

Key word: multiculturalism, socio-humanitarian discourse, polyethnicity, integral multiculturalism, culture.